

A. Dole, A. Chignell (eds.), *God and the Ethics of Belief. New Essays in Philosophy of Religion*. Cambridge 2005: Cambridge University Press. 282 pages. ISBN 0521850932.

Wanneer men de inhoud van de afzonderlijke essays die wij in dit boek aantreffen beziet, wekt de titel *God and the Ethics of Belief* op het eerste gezicht enige verbazing. Met de term *Ethics of Belief* wordt in de epistemologie gewoonlijk de discussie aangeduid over de vraag aan welke condities voldaan moet zijn wil men (epistemologisch en/of moreel) verantwoord handelen in het geloven van bepaalde proposities. In het debat hierover is de aandacht met name uitgegaan naar de evidentialistische theorieën van onder meer John Locke, Bertrand Russell en William Clifford. Het door Chignell en Dole geredigeerde boek bevat echter een veelheid aan godsdienstfilosofische themata die vaak weinig of niets met dit onderwerp te maken hebben. Men zal de titel dan ook breder moeten opvatten: het boek bevat artikelen die voornamelijk gaan over de rationaliteit van (christelijke) geloofsovertuigingen. Wat dat betreft geeft de subtitel het thema van het boek beter weer: nieuwe essays in de godsdienstfilosofie.

De auteurs hebben het moment van uitgave bewust gekozen: precies vijftig jaar geleden verscheen het bekende werk *New Essays in Philosophical Theology*, geredigeerd door de toenmalige atheïst (de tegenwoordige agnost) Antony Flew en de theïst Alisdair MacIntyre. Dit werk, dat in bepaalde opzichten nog in sterke mate door het neo-positivisme gestempeld was, stond aan het begin van een periode die een ware renaissance van de christelijke filosofie zou betekenen. In de verzameling essays die nu, vijftig jaar later, ter gelegenheid van het emeritaat van Nicholas Wolterstorff uitgekomen is, worden de vruchten geplukt van enkele decennia Angelsaksische godsdienstfilosofie. Hoewel de meeste van de auteurs in hun overige werk een analytische aanpak vertonen, is het boek niet al te technisch en zijn de essays ook zonder diepgravende kennis van de contemporaine metafysica en epistemologie goed leesbaar.

Het boek heeft drie delen: een metafysisch, een epistemologisch en een sociaal-politiek deel. Alvin Plantinga opent het eerste deel met een artikel over de vraag of God de natuurwetten kan schenden. Op zijn bekende erudiete wijze beargumenteert Plantinga dat het argument van Sydney Shoemaker ten gunste van de metafysische of logische noodzakelijkheid van de natuurwetten niet overtuigend is. Tevens toont hij aan dat zelfs al zou Shoemakers argument overtuigend zijn, dit Gods interveniërend handelen in deze wereld geenszins uit zou sluiten. Linda Zagzebski gebruikt een sterk filosofisch getint sprookje van Doornroosje als uitgangspunt om te beargumenteren dat er goede redenen zijn om te denken dat diachronische persoonsidentiteit tussen het moment van sterven en de dag der opstanding, zoals dit in het christelijke dogma van de opstanding der doden verondersteld wordt, mogelijk is. Helaas gaat de bijzondere literaire vormgeving soms wat ten koste van de helderheid van haar argumentatie. Bovendien is haar Aristotelische opvatting van een substantiële vorm als noodzakelijke en voldoende conditie voor identiteit van personen naar mijn idee uiteindelijk zwak. In het derde artikel verdedigt Derk

Pereboom de these dat als mensen geen vrije wil hebben dit gegeven nog steeds verenigbaar is met centrale christelijke dogma's, zoals Gods voorzienigheid, het bestaan van moreel kwaad in deze wereld en Gods volkomen goedheid en almacht, en de christelijke soteriologie. Wel ziet hij zich hierdoor — naar mijn idee terecht — genoodzaakt heilsuniversalisme (alverzoening) aan te hangen. Het eerste, metafysische deel wordt afgesloten met een boeiend essay van de epistemoloog en taalfilosoof William Alston. Hij snijdt een thema aan dat nogal gevoelig ligt, zowel bij continentale theologen als bij Angelsaksische godsdienstfilosofen: de vraag in hoeverre wat wij over God denken en zeggen strikt op Hem van toepassing is. Alston verdedigt de opmerkelijke these dat hoewel onze gedachten en uitspraken wellicht niet strikt op God van toepassing zijn, dit niet uitsluit dat zij dicht genoeg bij de waarheid zitten om een waardevolle gids in ons leven te zijn.

Het epistemologische deel bevat drie essays. Richard Swinburne, die het evidentialistische principe dat men iets mag geloven dan en slechts dan als men er voldoende bewijs voor heeft, min of meer accepteert, beargumenteert in het eerste essay dat de opstanding van Jezus Christus, de tweede persoon van de Triniteit, als historisch feit zeer waarschijnlijk is (ongeveer zevenennegentig procent). Zijn werkwijze is scherpzinnig, maar zal naar alle waarschijnlijkheid weinigen overtuigen. Er zijn in zijn argument gewoon te veel implausibele premissen die men moet ondersteunen, wil men tot zijn conclusie kunnen komen. Peter van Inwagen behandelt in zijn artikel het *superfluity argument*. Het argument houdt in dat het niet rationeel is om in het bestaan van God te geloven, omdat de wetenschap alles wat wij waarnemen voldoende kan verklaren. Met andere woorden: het bestaan van God is een overbodige hypothese. Van Inwagen toont overtuigend aan dat uit de premissen van het argument geenszins volgt dat het niet rationeel is om in het bestaan van God te geloven. Wil men bij deze conclusie komen, dan zal men aan de premisse moeten toevoegen dat als er geen reden is om te denken dat *X* bestaat, het redelijker is te geloven dat *X* niet bestaat dan te geloven dat *X* bestaat of het uitstellen van een overtuiging omtrent het bestaan van *X*. En, zo zegt Van Inwagen, deze premisse is volstrekt ongeloofwaardig. Hij sluit af met op te merken dat zijn geloof in het bestaan van God helemaal niet het karakter van een hypothese draagt, maar in dit opzicht meer op het geloof in het bestaan van een vrije wil of het geloof in de intellectuele gelijkheid van mannen en vrouwen lijkt: hij heeft zijn overtuiging niet op argumenten of redenen gebaseerd (hoewel die misschien wel te geven zijn), maar is daarom nog niet irrationeel. Keith DeRose sluit het kennistheoretische deel af met een essay, waarin hij *Direct Warrant Realism* verdedigt: de stelling dat bepaalde overtuigingen afzonderlijk onvoldoende waarborg hebben om tot kennis gerekend te kunnen worden, terwijl de waarborg toeneemt tot het niveau van kennis indien deze overtuigingen in voldoende mate overeenstemmen met andere overtuigingen die het cognitief subject op dat moment heeft. Zijn visie poogt dus elementen uit zowel funderingsdenken als coherentiedenken met elkaar te combineren.

Het fenomeen van overtuigingen die gebaseerd zijn op getuigenis heeft sinds kort weer de aandacht van veel epistemologen. Robert Audi, die zich in

heel wat opzichten aansluit bij Thomas Reid, verdedigt de visie dat getuigenis in ieder geval in het praktische domein *a priori* het als waar *aannemen* of *accepteren* van proposities kan rechtvaardigen, zelfs als dat niet geldt voor het *geloven* van die proposities (het hebben van de overtuiging dat die proposities waar zijn). In een historisch getint artikel betoogt John Hare dat wij veel kunnen leren van Kants argument ten gunste van de gedachte dat er vanuit intellectueel of cognitief opzicht iets instabiels is aan de poging een moreel goed leven te leiden en tevens het bestaan van God te ontkennen. In de loop van het artikel wordt het argument echter niet echt duidelijk, een vaagheid die wellicht ook aan Kant zelf te wijten is. Inzichtelijker is het artikel van Nicholas Wolterstorff. Al vanaf het begin van zijn carrière heeft Wolterstorff zich intensief bezig gehouden met recht en gerechtigheid (bijvoorbeeld in zijn bekende *Until Justice and Peace Embrace*). In zijn artikel stelt hij de intrigerende vraag of vergeving (secundaire) rechtvaardigheid ondermijnt. Het feit dat hij de Paulinische rechtvaardigingsleer in zijn essay betreft maakt de materie nog boeiender. Uiteindelijk beantwoordt hij de vraag ontkennend, waarbij hij uitgaat van de gedachte dat de vergeving van de misdadiger door het slachtoffer een plicht voor het slachtoffer kan zijn, terwijl het ontvangen van vergeving van de misdadiger door het slachtoffer geen recht is, zelfs niet als zij berouw heeft. Philip Quinn sluit het boek af met een tekst, waarin hij betoogt dat het weren van kwaad in de maatschappij en de bescherming tegen het schenden van persoonrechten, zoals bijvoorbeeld de vrijheid van het zoeken naar een eigen religieuze overtuiging goede redenen zijn om een liberale politiek te ondersteunen.

Al met al biedt het boek een pluriform scala aan essays op het gebied van christelijk geloof en metafysica, religieuze epistemologie, en christelijke sociale en politieke filosofie. Het ene essay is argumentatief duidelijk krachtiger dan het andere. Toch biedt het geheel een goed overzicht van enkele belangrijke kwesties die momenteel in de godsdienstfilosofie aan de orde zijn. Ik hoop dat deze essays de reeds bestaande bloei van de christelijke filosofie zullen stimuleren en bijdragen aan de versterking van de positie die het christelijk denken in de academische wereld inneemt.

H. D. Peels

P. van Inwagen, *The Problem of Evil. The Gifford Lectures Delivered in the University of St Andrews in 2003*. Oxford 2006: Oxford University Press. 183 pages. ISBN 0199245606.

Velen zullen met spanning naar dit boek uitgezien hebben. Al eerder heeft Peter van Inwagen, ontoloog, epistemoloog en godsdienstfilosoof aan de University of Notre Dame (IN, USA), zich intensief beziggehouden met het probleem van het kwaad. Dit blijkt onder andere uit de onderwerpen van enkele essays in zijn bundel *God, Knowledge, and Mystery* (1995) en zijn leiding van een Calvin College Summer Seminar in 1999 dat resulteerde in het door